

ROMÁN Zoltán

VÁLLALKOZÁSERŐSÍTŐ (ÉS/VAGY) KISVÁLLALAT-POLITIKA? - A VÁLLALKOZÁS- ÉS KISVÁLLALAT-KUTATÁSOKRÓL -

A szerző cikkében a hazai kis- és középvállalkozások kutatási sajátosságait mutatja be. Foglalkozik a vállalatindítási kutatásokkal, a vállalatdemográfiai felmérésekkel, valamint a KKV-politikát megalapozó kutatásokkal. Megállapításaihoz felhasználja az Európai Bizottság Vállalati Főigazgatósága munkaprogramjának ajánlásait is.

A Magyar Kisvállalati Társaság 1990-től tíz éves működése során Hírleveleivel, kiadványaival, rendezvényeivel, nagyobb konferenciáival a kutatók tapasztalatcseréjét, a kutatási eredmények megismertetését is szolgálta tevékenységi körében. Erre a vállalkozás- és kisvállalat-kutatás területén, mint a legutóbbi, 2000 októberi VII. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia is jelezte, ma is szükség lenne. Ez adott indítást az MTA Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottságának és a Magyar Vállalatgazdasági Kutatásokért Alapítványnak arra, hogy e témakörben a Magyar Tudományos Akadémián 2002. május 29-én az Ipar Műszaki Fejlesztésért Alapítvány támogatásával egynapos műhelyvitát rendezzen és ezzel fórumot teremtsen a hazai vállalkozás- és kisvállalat-kutatások helyzetének megvitatásához.

A műhelyvita résztvevői előzetesen kézhez kapták a KSH legutóbbi KKV-jelentésének (A kis- és középvállalkozások, 2002) összefoglalóját, valamint egy ötven oldalas háttéranyagot, mely tartalmazta a kutatóhelyektől begyűjtött tájékoztatókat újabb és tervezett kutatásaikról, fontosabb publikációikról, valamint azt az áttekintést, melyet a vállalkozás- és kisvállalat-kutatások újabb nemzetközi irányzatairól és eredményeiről készítettem. Az alábbi cikk ennek az áttekintésnek bővített változata, kiegészítve rövid beszámolóval a műhelyvitáról és néhány következtetéssel ennek tanulságai alapján.

A kutatási terület

Az elmélettörténészek a vállalkozás fogalmának megjelenését a közgazdaságtanban több száz évre vezetik vissza és kisvállalatok bizonyosan előbb voltak, mint nagyvállalatok. A vállalkozás- és kisvállalat-kutatás mégiscsak a 70-es évektől vált egybekapcsolódó, bővülő, mind elismertebb kutatási területté. Ez az az időszak, melyet David B. Audretsch és szerzőtársai kissé sommásan, némi túlzással így jellemeznek (Audretsch, 2001): „Az 1970-es évekig: a nagyvállalatok a növekedés motorjai... Az 1970-es éveket követően: a gazdasági tevékenység a kisvállalatok felé tolódik el.” Motorok mindkét vállalati körben találhatók, a foglalkoztatási arányok valóban eltolódtak a kisvállalatok felé, ma már több tízezer multinacionális kisvállalat is működik, de a kis- és a nagyvállalatokat mégis helyesebb a gazdasági tevékenység két egyformán fontos pillérének tekinteni. A nemzetközi kapcsolatok, a politika, a kutatás-fejlesztés és (a média segítségével) a fogyasztói szokások befolyásolása terén ma is a nagyvállalatok szerepe dominál.

Egy korábbi cikkemben (Román, 1997) vázoltam a vállalkozás- és kisvállalat-kutatások térnyerésének folyamatát. E kutatási terület fejlődése a vezetéstudományra is nagy hatást gyakorolt. Egyrészt még inkább előtérbe állította a vezetéstudományban is a vállalko-

zás és az innováció szerepét, másrészt a *kisvállalatok vezetése* a vezetéstudomány külön ágává vált (számos önálló folyóirattal) – ahogyan a vállalati gazdaságtan területén a kis- és középvállalatok gazdaságtana.

Cikkemben a vállalkozás- és kisvállalat- kutatások alábbi fő irányait jeleztem:

- a vállalkozó személyiségjegyei,
- a vállalkozás indításának, sikerének, növekedésének környezeti feltételei;
- a kis- és középvállalatok vezetésének, finanszírozásának, innovációs tevékenységének sajátos vonásai; valamint
- a kis- és középvállalatok társadalmi-gazdasági szerepe, intézményi rendszere, támogatási formái.

E kutatási területről szólva – írtam – még korai lenne diszciplináról beszélni, de a jelzett négy gyújtópont körül – *a vállalkozó, a vállalkozás és környezete, a kis- és középvállalat mint szervezet, és a kis- és középvállalati szektor* – lassan ennek körvonalai is kialakulnak. Utaltam ugyanakkor arra is, hogy bár középpontba a vállalkozás és a *kisvállalatok* kapcsolata került, a vállalkozást, ennek ösztönzését (intrapreneurship!) a *nagyvállalatok* vezetésében is kiemelt feladatnak tekintik. Tovább kutatják mind újabb formáit, mind történeti tanulságait. Az előbbire újabb példa a *vállalaton belüli* inkubátorok terjedése, az utóbbira az a nagy vizsgálat (From the Garage, 2001), mely kimutatta az amerikai óriásvállalatok többségének vállalkozói indítását.

Az utóbbi években e kutatási terület tovább erősödött. A vita azonban arról, *tekinthető-e a vállalkozás- és kisvállalat-kutatás önálló diszciplinának*, nem zárult le, a vállalkozási-kisvállalati konferenciákon, folyóiratokban *folytatódott*. Közben az is megfigyelhető, hogy bár a hangsúlyokban maradnak különbségek, mind több nemzetközi folyóirat és konferencia címében is megjeleníti, összekapcsolja e két fogalmat.¹

A Nemzetközi Kisvállalati Társaság (ICSB) immár 48. Világkonferenciáját például 2003-ban ezzel a címmel rendezte: „A vállalkozás és a kisvállalatok fellendítése” (Advancing Entrepreneurship and Small Business). Az Európai Kisvállalati Társaságban (ECSB), az ICSB 1988-ban alapított tagozatában, konferenciáinknak eleve e kettős elnevezést adtuk: Vállalkozás- és Kisvállalat-kutatási Konferencia (Research in Entrepreneurship and Small Business, RENT).² Más – például a nagy tekintélyű Babson – konferenciák viszont az induló vállalatokat és a vállalkozókat állítják középpontba. Sokatmondó, hogy a 31. Európai Kisvállalati Szemináriumot követő idei 32. rendezvény címe,

e szintén hosszú sorozatban, már ez: Vállalkozási, Innovációs és Kisvállalati Konferencia (és nem véletlen, hogy a francia szilícium-völgyet, Sophia Antipolist választották helyszínnek).

A diszciplináris keretekről folyó vita jelenlegi állása azzal jellemezhető, hogy a mértékadó kutatók nem vállalják egy ilyen *önálló* diszciplína körvonalainak megrajzolását és inkább

- nagyon fontos, széles *kutatási területről*,
- az ennek tárgyát képező rendkívül gazdag *jelenségvilágról*,
- erre felkészítő sajátos *oktatási-képzési feladatokról*

és ezek egybefonódásáról beszélnek. Egyetértés van abban, hogy a személyiségi vonásokat és a sokféle szálon kapcsolódó és egymásra ható vállalkozási, szervezeti és környezeti jelenségeket számos diszciplinának kell kutatnia, ezek egymást kiegészítve más-más összefüggéseket emelnek ki, világítanak meg. Curran és Blackburn hét tudományág szerepét emeli ki: antropológia, közgazdaságtan, lélektan, szociológia, földrajz, politológia, történettudomány (Curran, 2001). A vélemények egyeznek abban is, hogy míg az oktatás és képzés a *sikerrel megvalósított* vállalkozásokra, a sikeres kis- és középvállalatokra koncentrál, a kutatásoknak a szándék és az ötlet születésétől *az egész folyamatot* végig kell kísérniük, egyformán vizsgálva a kudarcok és sikerek belső és külső okait, körülményeit.

Újabb hatások

E kutatási terület fejlődését korábban is és újabban talán még inkább jelentősen befolyásolták/befolyásolják a *nemzetközi szervezetek*, elsősorban az OECD és az Európai Unió programjai, igényei, megbízásai. Mindkét szervezet kiemelten foglalkozik a kis- és középvállalatok helyzetével, szerepével – és fontosnak tekintik ennek demonstrálását is³. A kis- és középvállalatok erősítésének lehetőségeit a gazdaságpolitika olyan központi kérdéseivel illesztve vizsgálják, mint a tudásalapú gazdaság, az információs-kommunikációs társadalom (IKT), a globalizáció, a globális verseny és versenyképesség. Ezek tükrében különösen a *kis- és középvállalatok munkahelyteremtő* (és az EU: a *szociális kohéziót segítő*), valamint *innovációs szerepével, az IKT új kihívásaival* és újabban nagy hangsúllyal azzal foglalkoznak, hogy miképpen hat minderre a *vállalkozói szellemiség*, az ezt és ennek érvényesülését és eredményességét befolyásoló *társadalmi és gazdasági környezet*.

A vállalatok, országok, a kisebb és a nagy régiók közötti globális verseny erősödésével, az EU lisszaboni stratégiai célkitűzésének megfogalmazásával a korábbinál is nagyobb súlyt kaptak az összehasonlítások, rangsorolások, a „legjobb gyakorlat” átvételét/adaptálását is célzó benchmarking, teljesítményértékelés (Román, 2002). Hogy szilárdabb alapra épülhessenek ezek, az OECD és az EU jelentős erőfeszítéseket tesz egyrészt a statisztikai bázis kiépítésére, harmonizálására, másrészt ösztönzik, szervezik, támogatják külön felmérések, elemzések, tanulmányok készítését, viták, fórumok, konferenciák rendezését. Általános (és számunkra is irányadó), hogy a kutatásokra nyílt pályázatokat írnak ki, számon kérik a kutatás normáinak betartását, a statisztikai és felmérési adatok korrekt kezelését, bemutatását és a közpénzen folytatott munkák eredményeit közzé (vagy hozzáférhetővé) teszik.

A kis- és középvállalatok számának, teljesítményének, helyzetének alakulásáról több EU és OECD kiadványsorozat folyamatosan képet ad. Az Eurostat „Vállalatok Európában” sorozatából eddig hat kötet jelent meg, az EU KKV-jelentéseiből a legújabb, a 7. fejezeteit szakaszosan adják közre (ebből e cikk írásáig már négy jelent meg). Az OECD főként „Kitekintés” (Outlook) sorozatában közöl ilyen adatokat, elemzéseket. A régiók, országok, országcsoportok teljesítményét összehasonlító „eredménytáblákban” (Scoreboard), és a sokféle mutatót és szubjektív véleményt összegező versenyképességi rangsorolásokban (IMD, 2001; The Global, 2001), „monitorokban” (Reynolds, 2001) már elengedhetetlenül megjelennek az ilyen adatok is.

A statisztikai bázis kiszélesítése nyomán az elemzések számára a korábbinál sokkal több vállalati adat vált hozzáférhetővé és feldolgozhatóvá. Ez többek között új perspektívákat nyújtott nagy számú vállalat „életútjának” megfigyeléséhez, a továbbiakban részletesebben tárgyalt ún. vállalatdemográfiai vizsgálatok kiterjesztéséhez. Utat nyitott például a vállalatok termelékenységi színvonalának korcsoportok szerinti megfigyeléséhez, a korstruktúra alakulásának ilyen hatásvizsgálatához is. A nemzetközi ajánlások nyomán javul az adatok összehasonlíthatósága⁴ és ez lehetővé teszi, hogy a nemzetközi összehasonlítások egyre nagyobb számú országról adjanak képet.

A vállalkozásra (Entrepreneurship, teszem hozzá, nehogy valaki jogi nyelvújításunk egyik gyöngyszemére, arra gondoljon, hogy e szó itt is a vállalat fogalmát helyettesíti) ma sincs általánosan elfogadott meghatározás és mutatószám-rendszer. Legfontosabb (gyakran kapcsolódó) megnyilvánulásának

- 1) új vállalatok nagyobb számú indítását, és
- 2) több innovációt, ezzel nagyobb dinamizmus, növekedés elérését tekintik. Az újabb kutatások csomópontjait e két jelenségkör képezi, kiegészülve
- 3) átfogóbb vállalatdemográfiai, és
- 4) a vállalkozás- és KKV-politika megalapozását

szolgáló kutatásokkal. Igen nagy hangsúlyt kapnak az információs-kommunikációs technológiák gyorsabb elterjedését segítő kutatások (és akciók), újabban az EU-bővítés hatásait elemző vizsgálatok, ezekre most nem térek ki. Ugyanígy az EU és az OECD által támogatott innovációs kutatásokra, „közösségi felmérésekre” (CIS) sem, ezek már eléggé ismertek (Román, 2000) és még inkább azok lesznek, mert a 2002-ben sora kerülő harmadik felméréshez Magyarország is csatlakozott. A következőkben tehát az újabb vállalkozás- és kisvállalat-kutatások alábbi három fő irányát jellemzem: a vállalatindítási, a vállalatdemográfiai és a KKV-politikát megalapozó kutatásokat.

Vállalatindítási kutatások

A vállalatindítások (start-ups) számára, arányaira, típusaira mindig is nagy figyelem irányult; a német nyelvterületen elterjedt az alapításkutatás (Gründungsforschung) kifejezés is. A belépések és kilépések a vállalati struktúra alakulásának lényeges meghatározói: a KKV-k helyét, súlyát e struktúrában e mozgások egyenlege tolja el egyik vagy másik irányban. Persze nem kevésbé fontos, hogy közben milyen növekedési, zsugorodási, átalakulási-átrendeződési folyamatok mennek végbe, ezeket és a be- és kilépéseket milyen tényezők motiválják.

A vállalatindítások nagy számát, a munkaképes körű népességhez viszonyított magas arányát ma minden országban kedvezőnek tekintik és elő kívánják segíteni. Hogy ennek melyek a hatásos eszközei, ezt a kutatások az utóbbi időben főként a vállalkozói típusok és a vállalkozási környezet elemzéseivel segítették. A vállalkozói típusok vizsgálata során elsősorban azzal, hogy

- a vállalkozás körülményeit, feltételeit, ösztönzőit, gátjait a népesség egyes csoportjaira (férfiak-nők, fiatalok-idősek, etnikai és egyéb társadalmi csoportok) külön-külön is felmérték;
- az általános vállalkozói személyiségjegyek mellett sajátos vállalkozói típusokat is megfigyeltek és beazonosítottak [születő és kezdő, egyszeri és többszörös, sorozat- vagy portfólió vállalkozó; alkalom vagy szükség indíttatású vállalkozó; hibrid (mel-

lék-) vagy főfoglalkozású vállalkozó; látszat- (pszeudo-), függő vagy valóban önálló vállalkozó];

- a finanszírozás problémáinak, gondjainak vizsgálata során számba vették és értékelték a *kockázati tőke, az üzleti angyalok, az informális beruházók* országonként nagyon is különböző szerepét, motivációit.

A *vállalkozások környezetének* kutatása mind a társadalmi, mind a gazdasági környezet hatásait vizsgálja, széleskörű empirikus felmérésekre építve⁵. Az újabb kutatások

- kimutatták, országonként milyen különböző arányú az *alkalmazotti vagy önfoglalkoztatói* státusz preferálása és azt is, milyen nagy mértékben befolyásolja ezt a vállalkozói szerep, készség és képesség társadalmi *megítélése*. Egy Eurobarometer felmérés például az EU-tagországokban azok arányát, akik az önfoglalkoztatói státust részesítik előnyben, 70 és 27% (Görögország-Finnország) között jelezte (Flash, 2000, 14. oldal).
- A kutatások vizsgálják a bejegyzett önfoglalkoztatás másik alternatíváját, az *informális/fekete gazdaságban* végzett munkát is. Ennek választására, úgy találták, inkább a gazdasági környezet, a szabályozási-adminisztrációs terhek gyakorolnak erősebb hatást. Világbanki kutatások elemzik, milyen erős a kapcsolat a fejlődő országokban a fekete gazdaság és a korrupció mértéke között.
- Több felmérés részletesen feltárta a *vállalatindítási formák* (egyéni vállalkozás, kft) *idő- és költségigényének* országok közötti óriási különbségeit és ennek összetevőit is. Érdekes megfigyelés, hogy a vállalatindítás hosszadalmassága, magas költségei közvetlenül kevéssé gyakorolnak hatást a vállalkozási kedvre, gyakoriságra. Példa erre Olaszország, ahol az indulás kiugróan magas idő- és költségigénye ellenére a kisvállalatok aránya és súlya a legmagasabbak egyike Európában.

A vállalkozásindítás gyakoriságának hatása, szerepe sok kutatót foglalkoztat. A gazdasági növekedés és a népességszámhoz viszonyított *vállalkozás-intenzitás* kapcsolatát nagyobb számú ország adatainak összevetésével elemző tanulmányok közül több pozitív korrelációt jelzett. Az Audretsch – Thurik szerzőpáros OECD által publikált tanulmánya (Audretsch, 2001) 18 ország adatai alapján, a vállalkozás-intenzitást a kisvállalatok arányával mérve, egy ötéves időszakot vizsgált, azután 23 tagország 1974-1998 közötti adatai alapján az önfoglalkoztatók arányát és a munkanélkü-

liségi ráta alakulását vetette egybe. Mindkét számítás a vállalkozás-intenzitás kedvező hatását jelezte. Roy A. Thurik – Sanders Wennekers (Thurik, 2001) egy másik számítása 23 ország 1972–1998 közötti adatai alapján hasonló összefüggést jelzett a vállalattulajdonosok száma és a gazdasági növekedés között.

A legutóbbi, 3. Globális Vállalkozási Monitor (GEM) jelentés 29 ország adatait vetette egybe (ezek között Magyarország is szerepelt). A vállalkozás-intenzitást e felmérés a születőben lévő vállalkozások, a 42 hónapnál nem idősebb vállalatok és az üzleti angyalok aránya alapján minősítette, megkülönböztetve az alkalom és a szükség indíttatású vállalkozókat. Pozitív kapcsolatot a gazdasági növekedéssel csak az utóbbi (főként a fejlődő országokban nagy arányú) kategóriánál találtak. „Longitudinális (idősoros) adatok nélkül itt általános oksági kapcsolatokat nem lehet feltárni” – állapítja meg a jelentés (Reynolds, 2001, 5. oldal).

Az OECD vizsgálatok nem annyira a vállalatindítások számában, arányában, mint a túlélési és növekedési mutatókban találtak nagy országok közötti különbségeket. A pozitív korreláció különben, mint tudjuk, *egyébként sem jelent egyben oksági kapcsolatot*. Ezzel együtt a vállalkozásélénkítés ma mindenütt elfogadott, fontos gazdaságpolitikai cél. Újabb (többek között OECD-) kutatások, felmérések ezt azzal is alátámasztják, hogy az induló új vállalatok jelentős részében a termelékenység magasabb, mint a már működő vállalatoknál, és belépésük, nagyobb súlyuk, a „régik” vállalatok kiszorítása javítja a termelékenység átlagos színvonalát. Ebben nagy szerepe van az innovációs készségnek és képességnek. Ezt egyes vizsgálatok (így a GEM felmérés is) beleértik a vállalkozás fogalmába, a Világ gazdasági Fórum és a Harvard Egyetem versenyképesség-elemzése (The Global, 2001) viszont a *gazdasági kreativitásra* képez indexet 13 (az innovációkat, a technológia transzfert és a vállalkozásindítást jellemző) mutató alapján.

Vállalatdemográfiai kutatások

A vállalatindítások vizsgálatát az átfogóbb vállalatdemográfia, e nálunk kevéssé ismert és művelt kutatási terület egyik ágának is tekinthetjük. A vállalatdemográfia – a népesség demográfiájához hasonlóan – vizsgálja mind a „vállalat-populáció” állományát, mind az állomány változásait, ennek keretében a vállalatok *életeseményeit* (születését, megszűnését, átalakulását, mobilitását), ezer lakosra számított sűrűségét, kormeg-

oszlását, pályájuk életkor, méret és más jellemzők szerinti specifikumait. Az idézett EU és OECD KKV-jelentések már eddig is rendszeresen közöltek ilyen adatokat, többek között a túlélési rátákról, esélyekről, ezek életkor és országok szerinti különbségeiről. A 6. EU KKV-jelentés adatai szerint például a középvállalatok átlagos életkora több mint kétszerese a kisvállalatokénak, az egyes országokat nézve pedig a két szélső érték: Olaszországban 12, Németországban 34 év (The Observatory, 2001, 422. oldal).

E nagy érdeklődés ellenére, ahogyan a vállalkozásnak, úgy a vállalatdemográfiának sincs általánosan elfogadott definíciója – sőt elnevezése sem. Gyakran *üzleti* (business), cég (firm), máskor „*vállalati és ágazati*” vagy *szervezeti* demográfia névvel jelölik meg. Ez sokszor egyben *eltérő* diszciplináris háttérre vagy közelítésre is utal. Mellőzve itt ennek közelebbi bemutatását, csak néhány érdekesebb kutatási irányt, eredményt villantok fel:

- Nemcsak a termékeknek és a vállalatoknak van életciklusuk, hanem az egyes ágazatoknak is. A kutatások leírják, hogy az *ágazati életciklust* főként a technológia jellege és az innovációk lehetőségei, természete és gyakorisága alakítja – és ez jelentősen hat az ágazatra jellemző ún. „technológiai rezsim” típusára és az adott ágazat vállalatainak életciklusára is.
- A kutatások elemzik az ötszáz (az Egyesült Államokban a „Fortune 200”) legnagyobb növekedést mutató vállalat jellemzőit; vizsgálják a legkorszerűbb technikát alkalmazó (*high-tech*), a *növekedő, illetve a gyorsan növekedő* vállalatok különböző csoportjainak sajátosságait, külön is hozzájárulásukat a *munkahelyteremtéshez*. Egybehangzóan jelzik, hogy a munkahelyteremtésben kiemelkedő a kisvállalatok szerepe, és általában az átlagost meghaladó azoknál a vállalatoknál, melyek maguk is folytatnak kutatás-fejlesztést. Úgy találták, hogy a gyorsan növekedő vállalatok alapítói között nagy arányú a „sorozat- vállalkozó”; e körben az átlagosnál fontosabb szerephez jut a külső tulajdonlás.
- A kutatások bizonyítják, hogy a vállalatok túlélési rátája *életkor- és méretfüggő*: a nagyobb és több éve működő vállalatok túlélési esélye jobb. Egy, az Egyesült Államok 200 000 feldolgozóipari üzemének idősorait kor- és méretcsoportok szerint összehasonlító elemzés kimutatta például, hogy megszűnési rátájuk a növekvő mérettel 0,391-ről 0,191-re, a növekvő életkorral 0,397-ről 0,255-re csökken (Dunne, 1989). Ezt az összefüggést újabb vizsgálatok ismételtelen megerősítették.

- A vállalatdemográfiával az *ipari szervezetelmélet és a vállalat-gazdaságtan* is újabb forrással, elméletek alkotásához, ellenőrzéséhez az esettanulmányok mellett további fontos eszközzel gazdagodik (Caves, 1998). A korábbinál bőségesebb vállalatdemográfiai adatok lehetőséget adnak például annak empirikus ellenőrzésére, érvényesül-e, helytálló-e Gibrat sokszor idézett arányos növekedési törvénye.⁶

Az OECD és az Eurostat már eddig is határozottan támogatta a csak egyes tagországokban folytatott vállalatdemográfiai vizsgálatokat; több munkacsoportot hoztak létre, értékelték, egybevetették, közzétették a különböző számítások, felvételek eredményeit. Most e két szervezet, egyesítve törekvéseit, a vállalati regiszter ajánlásokhoz kapcsolt pontos definíciók és részletesen kidolgozott módszertan alapján kiterjesztik e vizsgálatokat. Kilenc vállalatdemográfiai eseményt kívánnak számba venni, ezek: születés, halál, egyesítés, kivásárlás, felbontás, leválás, közös vállalkozás, átstrukturálás, vállalatcsoport-váltás. Ennek alapján többek között annak megfigyelésére is mód lesz, hogy mi a vállalatok számának gyarapodásából valódi, ún. „reál születés” eredménye. Prioritásként emellett a növekedés és a foglalkoztatási hatások pontosabb megfigyelését jelölték meg.

A KKV-politikát megalapozó kutatások

Az Európai Unió apparátusában a KKV-politika gazdája a Vállalati Főigazgatóság, melyet igen széles feladatkörrel a korábbi XXIII. Főigazgatóságból alakítottak ki, idecsatolva a Kutatási Főigazgatóság innovációs igazgatóságát is. A Vállalati Főigazgatóság az EU lisszaboni stratégiai célkitűzéséből levezetve célját 2002. évi munkaprogramjának bevezetőjében tömören így fogalmazza meg: „*Egy vállalkozó, innovatív és nyitott Európa megteremtése*” (Work Programme, 2002, 3. oldal). Kiemelik, hogy az Európa Tanács újabb állásfoglalásaival (Gothenburg, Barcelona) összhangban a gazdasági (versenyképességi és foglalkoztatási), a szociális (kohéziós) és a környezetvédelmi *célok együttes, kiegyensúlyozott* megvalósítását kell segíteniük. Munkaprogramjuk négy fő feladatot tűz ki:

- serkenteni a vállalkozói tevékenységet és hozzájárulni az üzleti környezet javításához,
- biztosítani a javak és szolgáltatások piacra jutását, fenntartva az egészség-, a környezet- és a fogyasztóvédelem magas színvonalát,

- segíteni egy az innovációkat és a változásokat támogató környezet teremtését,
- segíteni az európai ipar versenyképességének biztosítását, különösen a különböző közösségi politikák olyan döntéseire való hozzájárulással, amelyeknek erre hatása van.

E program a versenyképességet, a vállalkozást és az innovációt állítja középpontba, a kis- és középvállalatok erősítése ennek része, ehhez illeszkedik és ennek a 2000 júniusában, a portugáliai Feirában elfogadott „Európai Kisvállalati Charta” külön is nyomatékot adott. A Chartában részletesebben is megfogalmazott célok megvalósításának előrehaladását rendszeresen ellenőrzik, erről az első értékelő jelentést már közzétették. Mind az ellenőrző értékelésekhez, mind a program további formálásához, megújításához döntően kutatásokra és ezek eredményeinek, ajánlásainak megvitatására támaszkodnak.

Az említett KKV-jelentések fontos részét képezik például az ismétlődő felmérések arról, hogy milyen nehézségeket, milyen súllyal érzékelnek a kis-, közép- és nagyvállalatok és különböző csoportjaik. A legfrissebb felmérés szerint (Observatory, 2002) az Európai Unióban jelenleg a fő gondnak a szakképzett munkaerő biztosítását jelölték meg, a 2. helyre a finanszírozás, a 3. helyre az adminisztráció terhei kerültek. (Az utóbbi kettő sorrendje a középvállalatoknál felcserélődik.) Mindez tovább bontva vállalati méret, ágazat, az életciklusban elfoglalt hely és más jellemzők szerint, kitérve a regionális sajátosságokra is, még konkrétan eligazítást ad. Hasonlóan tagolt felméréseket készítenek és publikálnak visszatérően az innovációk, a nemzetköziesedés, a beszállítások, a klaszteralakítás motívumairól, akadályairól, várt és tényleges hozamairól. Néhány további előtérben álló kutatási témakör:

- *A KKV-politika egyes eszközeinek értékelése.* A „legjobb gyakorlat” összegyűjtése és elterjesztése kapcsán ezzel különösen az OECD foglalkozott sokat. Kidolgoztak egy módszertant ahhoz, hogy 1) az általános kormányzati célok, 2) a KKV-politika célkitűzései és 3) a fennálló keretfeltételek tükrében *milyen kritériumok* alapján kell minősíteni az egyes eszközök és programok *megfelelőségét, hatékonyságát, eredményességét.*
- Az EU Vállalati Főigazgatósága kutatóintézetek bevonásával kidolgozta és bevezette a *vállalati politika teljesítményértékelésének* mutatószám-rendszerét. Ez az eredménytábla – hacsak azóta nem bő-

vítették tovább – hét csoportban 37 mutatót tartalmaz és 2003-tól a jelölt országokra is alkalmazni fogják.

- Folytatódnak az *előzetes hatáselemzések* megbízhatóságának, módszertanának fejlesztését célzó kutatások. Minden fontosabb tervezett intézkedés, törvény, előírás- és szabályozó-módosítás hatását vizsgálni, lehetőség szerint számszerűsíteni kívánják, külön-külön a vállalatok különböző csoportjaira. A „Gondolj először a kisvállalatokra!” (Think small first) elvnek megfelelően e munka során különleges figyelem irányul az adminisztráció által jobban terhelt kisvállalatokra.
- Több alapos nemzetközi felmérés készült arról, hogy a kis- és középvállalatok egyes csoportjai milyen *segítő szolgáltatásokra* tartanak igényt, mennyire ismerik a kínálatot, mennyire és mire veszik igénybe a piaci, az ingyenes vagy támogatott tanácsadást, képzést és egyéb szolgáltatást, hogyan értékelik ezek hatékonyságát. (A mindig is vitatott szelektív pénzügyi támogatást egyre jobban korlátozzák és ilyen segítséggel váltják fel.)

A műhelyvita tanulságai

A műhelyvitán minden fontosabb érintett kutatóhely képviseltette magát, így fő célját, hogy fórumot teremtsen a hazai vállalkozás- és kisvállalat-kutatások mai helyzetének megvitatásához, elérte. A tanácskozás első szakaszában huszonkét kutatóhely mutatta be röviden tevékenységét, kiegészítve írásos tájékoztatójukat. A kutatóhelyek között négy akadémiai kutatóintézet, nyolc egyetem tíz egysége (tanszéke, intézete), két főiskola és hat egyéb státuszú intézmény, kutatóhely szerepelt. (A műhelyvitára a Gazdasági Minisztérium is kapott meghívást, de nem képviseltette magát. Ez egybecsengett azzal, hogy néhány éve a Vállalkozásfejlesztési Tanácsból is kiiktatta a kutatókat.)

A műhelyvita második szakaszában kötetlen vita folyt a tájékoztatókból kirajzolódó képről, a hazai KKV-k helyzetéről, a további kutatások feladatairól, az együttműködés és a kutatások jobb hasznosításának lehetőségeiről. A KKV-k hazai helyzetének és szerepének megítéléséről egybecsengető és ütköző vélemények egyaránt elhangzottak. Egyetértés volt abban, hogy a viszonylag nagy vállalatsűrűség mögött a másodfoglalkozású és látszatvállalkozások magas aránya húzódik meg. Az innovatív KKV-k számát egyesek

biztatónak, mások alacsonynak ítélték; a növekedési törekvést az innovatív vállalatok többségénél egyformán alacsony fokúnak tapasztalják. A hazai vállalkozók és a gyors növekedést elérő KKV-k jellemzőiről, KKV-politikáinkról, eszközeink hatásairól hiányoznak a mélyebb elemzések. Az IPOSZ képviselője szövegezte, hogy a mikrovállalatok helyzetét kevés kutatás vizsgálja; gyakran az összes vállalatot átfogó kutatások is mellőzik ezt. Az a javaslat, hogy e hiányok pótlásával célszerű lesz *kis- és középvállalataink helyzetéről és ennek tükrében a hazai KKV-politikáról, megújításáról* külön vitát rendezni, erős támogatást kapott.

A felszólalásokból az a kép rajzolódott ki, hogy vállalkozás- és kisvállalat-kutatást ma örömdetesen sok kutatóhely végez hazánkban is, de e kedvező jelenségre árnyékot vet, hogy

- a szokásos KKV-témákkal szemben kifejezetten vállalkozás-(nem=vállalat!) kutatás jóval kisebb gyakorisággal folyik,
- a kutatóhelyek között kevés a kapcsolat,
- ritkán kerül sor a kutatási programok egyeztetésére, a kutatási eredmények nyitott szakmai vitájára, egybevetésére és összegezésére,
- a kutatási pályázatok és támogatások terén (is) hiányzik az átláthatóság,
- a kutatások eredményei kevésbé válnak ismertté és kevésbé hasznosulnak,
- nemzetközi bekapcsolódásunk, konferenciákon való részvételünk, szereplésünk igen alacsony fokú.

A vita során többen felvetették, hogy e hiányok, gyengeségek kiküszöbölését hasznosan segíthetné egy folyóirat, Hírlevél vagy honlap e kutatási területről, több nyitott szakmai konferencia, jobb fogadó készség a kutatások eredményei iránt, e kezdeményezések realizálására valamilyen szervezeti keret, például egy akadémiai munkabizottság felállítása. Több kutatóhely képviselője, vezetője közreműködésüket is felajánlotta e javaslatok megvalósításához.

A tanácskozás zárszavában megerősíthetem, hogy a műhelyvita a tanácskozás részvevői szerint jól szolgálta a kutatóhelyek közötti *információcserét* és bizonyára *több együttműködésre*, ennek során olyan *újabb témák* vizsgálatára is inspirál, melyekről az áttekintés szerint a nemzetközi felmérések adatai már rendelkezésünkre állnak. A másik fő tanulság, és erről a következőkben bővebben szólok, hogy a nemzetközi és a hazai tapasztalatok alapján nálunk is *vállalkozáserősítő KKV-politikára*, ennek hazai viszonyainak meg-

felelő formálásához pedig több ezt megalapozó kutatásra van szükség. Amikor a szokásos akadémiai tisztújítás során az újjáalakuló Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottság megvitatja majd a műhelyvita tanulságait, hogy a társbizottságokkal és az MTA IX. osztályával egyeztesse az elhangzott javaslatok kapcsán tehető lépéseket, ez egyike lesz a kiemelten kezelt feladatoknak.

Vállalkozáserősítő (és/vagy) KKV-politika

Az EU, pontosabban az Európai Bizottság Vállalati Főigazgatóságának munkaprogramját röviden úgy jellemeztem, hogy a versenyképességet, a vállalkozást és az innovációt állítja középpontba. Emögött ott van a sorozatos nemzetközi összehasonlításoknak az a következtetése, hogy az EU nem csökkenő *lemaradása* az Egyesült Államok mögött valószínűleg jelentős részben az ott nagyobb vállalkozási készséggel, több vállalatindítási kezdeményezéssel magyarázható. Gyakran idézik felmérések alapján, hogy a sikertelen vállalkozást ott nem riasztó bukásnak, hanem inkább tapasztalatokkal való gazdagodásnak fogják fel.

A „Vállalkozáserősítő (és/vagy) KKV-politika” alcím arra a vitára utal, amelynek során találkozunk 1. önálló vállalkozáserősítő politika igényével és megfogalmazásával, máskor e kifejezés 2. a KKV-politika egyik hangsúlyos irányát, vagy 3. annak igényét jelzi, hogy a KKV-politikát vállalkozáspolitikaként *váltssuk fel*. Ezt az alcímet tehát akár (és), akár (vagy) nélkül is írhatnánk. Eltérő végkövetkeztetésüket a kutatók részben újabb vizsgálódásaikkal, részben korábbi vállalkozás- és KKV-kutatások eredményeinek más interpretációjával próbálják megalapozni. A váltás mellett sorakoztat fel érveket például Lundström – Stevenson (2001) „Vállalkozáspolitikaként a jövő számára” c. munkája, tíz ország tapasztalatainak elemzése alapján.

Az ma már általánosan elfogadott, hogy minden vállalkozáserősítő (és/vagy) KKV-politika egyik pillére a vállalatindítások ösztönzése, mindenekelőtt kedvező gazdasági és társadalmi környezet teremtésével. A KKV-politikának azonban nemcsak az induló vállalatokkal kell foglalkoznia, nem kevésbé fontos a már működő vállalatok hatékonyságának, életképességének, növekedésének elősegítése. Ehhez többek között azok a vállalatdemográfiai kutatások is nagy segítséget adnak, amelyek feltárják a KKV-k helyzetének, problémáinak, igényeinek különbözőségét életciklusuk eltérő szakaszaiban és egyéb jellemzőik függvényében.

Véleményem szerint a vállalkozás- vagy vállalkozásélénkítő politika nem helyettesítheti, hanem kiegészíti a KKV-politikát. Kétségtelen, hogy a már működő kis- és középvállalatok túlzott védettsége, „óvása”, közvetlen segítése lassíthatja alkalmazkodásukat, visszafoghatja készségüket kezdeményezésre, kockázatvállalásra. Az is bizonyos, hogy mozgást, pezsgést a „pozitív diszkrimináció” és mesterséges kereslet helyett sokkal inkább a vállalkozási kínálat, a vállalkozásélénkítés teremthet (az erre való neveléstől a piacra lépés segítségével). Ebben valóban egyetértés van, az EU és az egyes tagországok „Vállalkozás és KKV” programjai több éve már így épülnek fel. Az Egyesült Királyság 2002 májusában vitára bocsátott stratégiai dokumentumának (A comprehensive, 2002) bevezetése például így szól: a vállalatindítások alapvetőek a gazdaság egészségéhez, mert ezek az innovációk és új ötletek forrásai,

- gazdagodást és munkahelyet hoznak létre,
- fokozzák a versenyt, és
- bármely háttérrel mindenkinek lehetővé teszik képességeinek realizálását.

A vállalkozás- és a KKV-politika sarkos szembeállítását azonban erőltetett kísérletnek érzem. Sok esetben persze ütközhetnek ezek céljai és eszközei, itt sem kerülhetők el a kompromisszumok. Ezek mérlegelését azután az is bonyolulttá teszi, hogy ennél már az értékek rangsora is fontos szerephez jut. Például az, hogy értékrendünkben milyen helyet foglal el a versenyképesség és a foglalkoztatás, az egyén oldaláról nézve egyfelől a könyörtelen verseny és az ettől várt siker, másfelől a szolidaritás és a szociális kohézió igénye.

Kutatások (például Kolvereid, 1996) többek között azt is kimutatták, hogy az önfoglalkoztatott vagy alkalmazotti státus közötti választást nemcsak az befolyásolja, milyen előnyöket nyújt az előbbi. Hasonlóan lényeges, hogy milyen légkört, biztonságot, mennyi szabadidőt és fizetett szabadságot kínál az alkalmazotti státus. Európában a többség a vállalkozói készség olyan fokozását valószínűleg kevésbé támogatná, hogy ezt keményebb munkaviszonyok teremtesével érjük el. Az EU Vállalati Főigazgatóságának munkaprogramja ezért hangsúlyozza, hogy a gazdasági, szociális és környezetvédelmi célkitűzések kiemelt megvalósításának előmozdítását tekinti küldetésének.

Ezek hazai viszonyaink között is élő, fontos kérdések. Az 1998 decemberében jóváhagyott és ma is érvényes „A kormány mikro-, kis- és középvállalkozásokat segítő stratégiája” figyelembe vette az akkori

EU-programokat, de nagyon is időszerű lenne megvizsgálni, mi hogyan valósult meg ebből és mely pontjain kíván frissítést, kiigazítást, bővítést. Az Európai Unió ugyanis többször határozottan kinyilvánította, hogy a jelölt országoktól is várja, elvárja a vállalkozáserősítő (és) KKV-programjaikba való bekapcsolódást, és – az Európai Kisvállalati Chartához való hivatalos csatlakozásunk után – ezt számon is fogja kérni. A felkészülés erre, az 1998 decemberében elfogadott stratégia megvalósításának értékelése, a következő négy évre szóló stratégia és program megalkotása újabb helyzetfeltáró, elemző vállalkozás- és kisvállalat-kutatásokat igényel. Ehhez a bőséges nemzetközi példák, adatok, tapasztalatok kellő háttérrel nyújtanak.

Hivatkozások

A comprehensive strategy for start-ups. A consultation document. May, 2002. Small Business Servicer. U.K.

Audretsch (2001): David B. Audretsch – A. Roy Thurik (2001): Linking Entrepreneurship to Growth. OECD, DSTI/Doc 2.

Audretsch (2002): David B. Audretsch – Martin A. Carree – Adrian J. Stel – A. Roy Thurik (2002): Impeded Industrial Restructuring: The Growth Penalty. *Kyklos*, Vol. 55. Fasc.1.

Dunne (1987): Timothy Dunne – Mark J. Roberts – Larry Samuelson (1989): The Growth & Failure of US Manufacturing Plants. *Quarterly Journal of Economics*, November Vol CIV, Issue 4.

Caves, E. Richard (1998): Industrial Organization and New Findings on the Turnover and Mobility of Firms. *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXVI. (December)

Curran, James – Robert Blackburn (2001): *Researching the Small Enterprise*. London: Sage

Entrepreneurship and Small Business Research in Europe. An ECSB Survey. Avebury, 1997.

Flash Eurobarometer N 83. Entrepreneurship. September 2000.

From the Garage to the Boardroom: The Entrepreneurial Roots of America's Largest Corporations. National Commission on Entrepreneurship, August, 2001.

Kis- és középvállalkozások, 2000: A kis- és középvállalkozások demográfiája nemzetközi összehasonlításban. KSH

Kis- és középvállalkozások, 2002: A kis- és középvállalkozások a magyar gazdaságban. Helyzetkép és nemzetközi összehasonlítás. KSH

Kolvereid, Lars (1996): Prediction of employment status choice intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, Fall, Vol. 21. Issue 1.

Lundström, Anders – Lois Stevenson (2001): Entrepreneurship Policy for the Future. SFSBR A modern közgazdaságtan ismerettára. KJK, 1993 Observatory of European SMEs 2002/ No. 2. SMEs in Europe, including a first glance at EU candidate countries

Reynolds (2001): Paul D. Reynolds – S. Michael Camp – William D. Bygrave – Erkko Autio, Michael Hay (2001): Global Entrepreneurship Monitor. Executive Report

Román, Zoltán (1999): A kis-és középvállalatok az EU-csatlakozás tükrében. ISM

Román, Zoltán (2000): Az Európai Unió innovációpolitikája. Európai Tükör, 3. sz.

Román, Zoltán (2002): A kutatás-fejlesztés teljesítményértékelése. Közgazdasági Szemle, 4. szám

The European Observatory for SMEs, Sixth Report, 2000.

The Global Competitiveness Report 2001. World Economic Forum, Harvard University, Oxford

Thurik A. Roy – Sanders Wennekens (2001): Institutions, Entrepreneurship and Economic Performance. In: Anders Lundström and Lois Stevenson: Entrepreneurship Policy for the Future. SFSBR

Lábjegyzetek

- ¹ A 2000-ben indított „Vállalkozás és Innováció. Nemzetközi folyóirat” (International Journal of Entrepreneurship and Innovation) szerkesztői beosztottjének ez a címe: Vállalkozás: Elmélet tele lyukakkal.
- ² A Társaság 1997-ben egy tanulmánykötetet is közreadott e kutatási terület európai és itt az egyes országokban megfigyelhető helyzetéről (Entrepreneurship, 1997).
- ³ 2000 júniusában az OECD elfogadott egy „Bologna-i Chartát a KKV-politikáról”, az EU egy (hasonló) „Európai Kisvállalati Chartát”, melyhez nemrég, 2002 áprilisában ünnepélyesen a jelölt országok is csatlakoztak.
- ⁴ Továbbra is gond van azonban már a két alapadattal is: a megfigyelési egység (vállalat-telep) és a nagyságkategóriát meghatározó létszám számbavétele nem mindenütt azonos.
- ⁵ E témakörben különösen nagy hatású tanulmányt készített a BEST munkacsoport, erről már egy korábbi tanulmányomban (Román, 1999) részletesen beszámoltam. A CC BEST projekt keretében most foglalkoznak ennek átültetésével a jelölt (CC-Candidate Countries) országokra.
- ⁶ „A törvény azt feltételezi, hogy a vállalatok száma állandó, az egyes vállalatok növekedései rátái egyenletes eloszlást követnek, és függetlenek mind a vállalat abszolút méretétől, mind a múltbeli növekedésétől.” A modern közgazdaságtan, 1993, 234. oldal.

E számunk szerzői:

KAUCSEK György tudományos tanácsadó, Foglalkoztatási Hivatal; **SIMON Péter** tudományos tanácsadó, Foglalkoztatási Hivatal; **Dr. ROMÁN Zoltán** a közgazdaságtudományok doktora; **Dr. LÁSZLÓ Gyula** egyetemi tanár, PTE; **SZERB László** egyetemi docens, PTE; **ULBERT József** egyetemi docens, PTE; **BÉLYÁ CZ Iván** egyetemi tanár, PTE; **BALLA Andrea** PhD hallgató, egyetemi tanársegéd, PTE; **PINTÉR Éva** PhD hallgató, egyetemi tanársegéd, PTE; **RÓZSA Andrea** PhD hallgató, egyetemi tanársegéd, PTE, DE; **BUDAI Eleonóra** PhD hallgató, egyetemi tanársegéd, PTE; **CZINK Irma** egyetemi adjunktus, PTE; **Prof. Dr. Hartmut H. KUNSTMANN** Universität Bayreuth, Rechts- und Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät (Bayreuthi Egyetem Jogi és Közgazdaságtudományi Kara); **OSMAN Péter**, kandidátus.